

DOI <https://doi.org/10.32782/2415-8151.2023.29-30.25>

УДК 738.1, 738.3 (477) «17-18»

ВПЛИВ АНГЛІЙСЬКОЇ ТОНКОЇ КЕРАМІКИ XVIII СТОЛІТТЯ НА ФОРМОТВОРЕННЯ ВИРОБІВ ЖОВКВИ ТА ГЛИНСЬКО

Руденченко Алла Андріївна¹, Прохорова Наталія Анатоліївна²

¹Доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри декоративного мистецтва і реставрації Факультету образотворчого мистецтва та дизайну Київського університету імені Бориса Грінченка, Київ, Україна, e-mail: a.rudenchenko@kubg.edu.ua, orcid: 0000-0001-9354-8216

²Старший викладач кафедри образотворчого мистецтва факультету образотворчого мистецтва та дизайну Київського університету імені Бориса Грінченка, Київ, Україна, e-mail: n.prokhorova@kubg.edu.ua, orcid: 0000-0001-5983-4809

Анотація. Метою статті є висвітлити збагачення формотворення і декорування виробів фарфору–фаянсу Глинська і Жовкви у розрізі впливів на них зразків тонкокерамічних творів Великобританії XVIII століття.

Методологія дослідження ґрунтується на мистецтвознавчих підходах і методах, які дають змогу повною мірою проаналізувати та розкрити специфіку формотворення та декорування тонкої кераміки Англії та України. Використано мистецтвознавчі і дизайнерські підходи. Натомість для поглиблення процесу трансформації місцевих посудин і виявленні результату було застосовано аксіологічний, історико-хронологічний, історико-порівняльний та історико-культурний методи. Використано крос-культурний аналіз для проведення порівняння тонкокерамічного асортименту провідних мануфактур Великобританії, зокрема Рілл'с Семі Чайна, Споуду, Стаффордширу, та творів Жовкви й Глинська XVIII–XIX століть.

Результати. Встановлено, що діяльність з продукування тонкої кераміки виробництва у Глинську поділялася на такі три періоди: 1) виготовлення простої гончарної кераміки, ранньої варіації фаянсу та м'якого фарфору; 2) механізація підприємства за новими тенденціями технологій, розширення асортименту виробів; 3) після тривалої паузи, початок активної фази фабрикації тонкокерамічних предметів, джерелами інспірацій яких були англійський фарфор-фаянс. Виявлено, що саме останній період був вагомим для внеску у загальний розвиток тонкої кераміки України та виведення її на світовий рівень.

Наукова новизна статті пов'язана зі встановлення унікальності формотворення і декорування тонкостінних виробів Глинська на тлі творів європейських художньо-промислових центрів XVIII–XIX століть.

Практична значущість. Отримані результати дослідження можуть поглибити сучасні розвідки щодо особливостей розвитку і діяльності українських підприємств фарфору-фаянсу. Визначення прото-дизайну місцевої тонкої кераміки, який поєднував самобутні риси народного декоративно-прикладного мистецтва та здобутки визначних осередків Англії, що дає змогу висвітлити ціннісне значення виробів Глинську XIX століття.

Ключові слова: декоративно-прикладне мистецтво, тонка кераміка, фарфор, фаянс, Англія, Україна, Жовква, Глинськ, дизайн, XVII–XIX століття.

ВСТУП

Витоки діяльності Глинської фаянсової фабрики припадають ще на другу половину XVII століття. Це був час, коли провідні європейські держави, Франція, Німеччина, Австрія та Англія, знайомилися з тонкостінними виробами Китаю та Японії, і поступово розпочинали власні пошуки рецептури «фарфурів». На цьому тлі зростаючого інтересу до «білого золота» в Жовкві і Глинсько вже діяли ранні майстерні з виготовлення кераміки, з 1664 року фаянсу, з 70-х років варіації м'якого фарфору, які апелювали до французьких технологій Сен-Клу.

Натомість менше ніж через століття, у середині XVIII ст., вони розробляли крім кахлів, які на початку становили левову частку продукції, паркові вази, кавові сервізи, теріни, миски, соусники тощо. Асортимент зазнавав поступового розширення, зокрема за часів заснування фабрики Радзивіллів на місці попередньої заснованої фарфурні Яна III Собеського та його нащадків. Нетривіальні варіації формотворення і декорування виробів сильніше виявилися у подальші періоди діяльності Глинського підприємства (за різних форм управління). Так, твори кінця XVIII–XIX століть були втіленням досконалості європейських тонкостінних взірців і їх трактування крізь майстерність місцевих митців-керамістів. Саме розриття цього зв'язку, перш за все, надалі залишається актуальним і вагомим для повної картини розвитку тонкої кераміки України.

АНАЛІЗ ПОПЕРЕДНІХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Знаюю дослідницею тонкої кераміки українського походження була Ф. Петрякова, на праці (1985) якої посилається багато сучасних науковців. Хоча у доробку авторки простежувалося розмежування історії розвитку фаянсових і фарфорових виробництв. Натомість, мистецтвознавиця О. Школьна у своїх публікаціях повною мірою розкриває усі тонкощі заснування й розвитку художньо-промислових центрів тонкої кераміки України періоду XVII–XX століть. Вагомим для написання статті, та загалом для дослідження, є ґрунтовна інформація щодо особливостей фарфору-фаянсу Глинсько, яку репрезентує авторка у низці публікацій та, зокрема, у монографії «Великосвітські мануфактури князів Радзивіллів XVIII–XIX століть на теренах Східної Європи» (2018) [3].

РЕЗУЛЬТАТИ ТА ОБГОВОРЕННЯ

Не так давно стало відомими, що діяльність Глинської фаянсової фабрики бере свій

початок ще від ранніх майстерень у Жовкві і Глинсько 70-х років XVII століття, заснованих Яном III Собеським. Вже на той вони спеціалізувалися на виготовленні тонкостінного фаянсу та пічних кахлів за голландськими взірцями. Натомість завдяки вишуканому смаку і тяжінню до екзотики дружини монарха Марії-Казимира де ла Гранж, були започатковані осередки з виготовлення м'якого фарфору, рецептура якого була результатом взорування на французькі вироби Сен-Клу. Хоча кахлі й залишалися основною продукцією означених майстерень, уподобання засновників виявилися й у виробленні елементів оздоблення інтер'єру та екстер'єру [2].

Так, виготовлення тонкостінних виробів за часів господарювання Радзивіллів (бічної гілки роди Собеських) отримало комерційну основу підприємства, та поступово з Жовкви переходило у межі глинського осередку. Розширення зазнав і асортимент, крім пічних кахлів, до другої третини XVIII століття, додалися (фарфурові) паркові вази, теріни, миски, кавові сервізи, соусники. Загалом, з означеного століття виробництво Жовкви-Глинсько стало справжнім лідером серед вітчизняних центрів тонкої кераміки.

Раннім джерелом взорування у формотворенні й оздобленні для місцевих виробів були твори фарфурні у Свержені, заснованої Михайлом Казиміром Рибонькою. Натомість більш пізні твори орієнтувалися на зразки Франції та Голландії не тільки у прото-дизайні, а й в тому числі в розвитку й удосконаленні технології виробництва. Тобто, оновлення зазнало вже існуюче начиння, інструменти та технологія випалу (зведення нових печей), що у свою чергу вплинуло й на якість самого фабрикату [2, 3].

Загалом, серійне виробництва фаянсів Жовкви-Глинська активно тривало у добу Радзивіллів з 1749–1763 років. У наступні кілька десятиліть у ході зміни власників-керівників, трансформацій зазнавали використані матеріали на підприємстві та продукція. Виявлялися дедалі частіше риси формотворення і способів оздоблення європейського походження, зокрема Франції та Англії. Останнє було пов'язане з керівництвом продукування тонкостінного посуду за майстра Англіша (1749–1762), запрошеного з Британії [2].

Так, на початку XIX століття в асортименті означеного підприємства домінувала фабрикація тонкостінного посуду, паркових ваз і кахлів. У цей період тонка кераміка Глинська-Жовкви під назвою «Фрідріх Вольф і Кампанія». за діяльності Павла Нікоровича та Фрідеріка Вольфа, славилася

високою якістю й оригінальністю форм. На фабриці тоді були задіяні визначні художники, котрі вміли задовольнити смаки тогочасної знаті. Вже у 60-х роках XIX століття на означеному виробництві виготовлялося понад 40 тисяч предметів, серед яких найбільше привертало увагу глечик за мотивами оформлення доби Відродження та ажурні кошики [3, 5].

Проте, ціннісними для розкриття періоду збагачення новими формами та способами й мотивами декорування є період діяльності Глинсько, який репрезентований апелюванням до англійських першовзріців. Раннім зразками взорування на британські твори є варіативні супові вази (теріни) з оздобленням у техніці одрукування. Остання була притаманна багатьом художньо-промисловим центрам Англії, зокрема Споуду, Веджвуду, Сток-он-Тренту, Давенпорту та менших осередків на її території [3, 7].

У глинських виробах середини XIX століття найвиразніше простежується вплив дизайну Давенпорту та Ріллі'с Семі Чайна, натомість у продукції Києво-Межигірської фаянсової фабрики домінували у наслідуванні зразки Веджвуду та Стаффордширу [1]. Якщо порівняти обидва теріни, місцевого виробництва Глинсько та британського Давенпорту, то спільні риси виявляються не тільки у техніці оформлення, а й в самій формі посудини (рис 1, 2). Так, на прикладі тарілок Споуду 1810 року та Глинську 60-х років XIX століття вирізняється запозичений силует і розмір тарілки, використання одрукування у синьо-кобальтовій палітрі, відмінність виявляється тільки у сюжеті. Замість англійського краєвиду, вітчизняний фаянсовий твір прикрашає місцевий пейзаж [3, 4].

Взорування на продукцію окреслених підприємств тонкої кераміки є помітним у місцевому фабрикаті кавових і чайних сервізів, соусників та молочників, що свідчило про певні тенденції загальної європейської моди. Згідно з англійською практикою, на Глинсько розроблялися цілі серії рисунків краєвидів для перенесення на фаянсові твори у техніці одрукування. Так, за розвідкою О. Шкільної: «з 1837–1738 років декор для друку на фаянсі Глинсько проектували відомі художники Антоні Ланге та Кароль Ауер» [3]. Крім того, на посуді цього періоду діяльності з'являється клеймування, яке не було характерним для більш ранньої місцевої продукції, але притаманне для британських виробників. Проте, тривале взорування на прототипи тонкої кераміки Англії, зокрема Споуду і Давенпорту, поступово трансформувалося у нові риси формотворення і декорування посуду Глинська до останньої третини XIX століття [3, 6].

ВИСНОВКИ

Історія діяльності Глинської фаянсової фабрики бере початок у другій половині XVII століття. З ранніх майстерень з вироблення тонкої кераміки та фаянсу. Натомість, вагомий внесок у розвиток означеного підприємства був здійснений засновником Яном III Собеським та його дружиною, представниками родини Міхала Радзивілла Рибоньки та його нащадками, іноземними запрошеними майстрами доби фабрикантів Вольфа і Нікоровича. Експерименти з пошуків власного протодизайну фаянсу тривалий час перетиналися зі взоруванням на французькі технології твори Сен-Клу, ажурні твори Севра та англійські одруковані сервізи й тарелі Споуду, Ріллі'Семі Чайна та Давенпорту.

Рис. 1. Супова ваза (терін), накривка. Фаянс, одрукування. Давенпорт. Англія. Перша половина XIX ст.
Джерело: <http://surl.li/olkcw>

Рис. 2. Супова ваза (терін), накривка. Фаянс, одрукування. Глинська фаянсова фабрика. Друга половина XIX ст.
Джерело: <http://surl.li/olkeo>

Так, у виробах створених за мотивами посуду останнього означеного підприємства, простежувалося наслідування форми, способу оздоблення (одрукування) та колористики. Візуалізують періоди копіювання англійських прототипів у майстернях Глинсько такі види

посуду, як супові вази (теріни), соусники, молочники та тарілки. Натомість удосконалення і переосмислення запозичених рис було притаманне пізньому періоду діяльності Глинської фаянсової фабрики, зокрема у обрисах ручок, накривок і мотивів декорування.

ЛІТЕРАТУРА

[1] Києво-Межигірський фаянс з колекції Національного музею українського народного мистецтва: альбом / упоряд. Т. Нечипоренко, Н. Густіліна. Харків: Раритету України. 2017. 72 с.

[2] Лупій С. Українська професійна кераміка першої половини ХХ ст. *Вісник Львівської національної академії мистецтв*. Львів. 2022, 23. С. 181–200.

[3] Школьна О. В. Великосвітські мануфактури князів Радзивілів ХVІІІ–ХІХ століть на теренах Східної Європи: монографія. Київ: Ліра-К, 2018. 192 с.

[4] Shkolna O. The Role of the Radzivil Family in the Formation of the Historical, Cultural and Artistic Panorama of Europe in the ХVІІІ–ХІХ Centuries. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2018, 4. С. 226–231

[5] Pearsall R. *A Connoisseur's Guide to Antique Silver*. Todtri Book Pub. 1998. 128 p.

[6] Polski fajans w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku. Katalog. Malbork: Muzeum Zamkowe, 2004. S. 168.

[7] Victoria and Albert Museum. URL: <https://collections.vam.ac.uk/item/O149172/tureen-spode-ceramic-works/> (дата звернення: 10.12.2023)

REFERENCES

[1] Kyievo-Mezhyhirs'kyi faians z kolekcii Natsionalnoho muzeiu ukrainskoho narodnoho mystetstva: albom (2017). [Kyiv-Mezhyhirs'kyi faiance from the collection of the National Museum of Ukrainian Folk Art] / uporiad. T. Nechyporenko, N. Hustilina. Kharkiv: Rarytetu Ukrainy. 72 s. [in Ukrainian]

[2] Lupii, S. (2022). Ukrainska profesiina keramika pershoi polovyny XX st. [Ukrainian professional ceramics of the first half of the 20th century]. *Visnyk Lvivskoi natsionalnoi akademii mystetstv*, 23. S. 181–200 [in Ukrainian]

[3] Shkolna, O.V. (2018). *Velykosvitski manufaktury kniaziv Radzyvilliv VIII–XIX stolit na terenakh Skhidnoi Yevropy: monohrafiia*. [High-class manufactories of the Radziwill princes of the 18th–19th centuries on the territory of Eastern Europe]. Kyiv: Lira-K. 192 s. [in Ukrainian]

[4] Shkolna, O. (2018). The Role of the Radzivil Family in the Formation of the Historical, Cultural and Artistic Panorama of Europe in the ХVІІІ–ХІХ Centuries. *Visnyk Natsionalnoi akademii kerivnykh kadriv kultury i mystetstv*. 2018, 4. S. 226–231 [in English]

[5] Pearsall, R. (1998). *A Connoisseur's Guide to Antique Silver*. Todtri Book Pub. 128 p. [in English]

[6] Polski fajans w zbiorach Muzeum Zamkowego w Malborku. [Polish faiance in the collection of the Castle Museum]. Katalog. Malbork: Muzeum Zamkowe, 2004. S. 168 [in Polish]

[7] Victoria and Albert Museum. Retrieved from: <https://collections.vam.ac.uk/item/O149172/tureen-spode-ceramic-works/>

ABSTRACT

Rudenchenko A., Prokhorova N. The influence of English fine ceramics of the ХVІІІ century on the formation of products of Zhovkva and Glinsk.

Purpose. The purpose of the article is to highlight the enrichment of shaping and decoration of the porcelain-faiance products of Glynsko and Zhovkva in terms of the influence on them of examples of fine ceramic works of Great Britain of the 18th century.

Methodology. The research methodology is based on art history methods and approaches that make it possible to fully analyze and reveal the specifics of shaping and decorating fine ceramics of England and Ukraine. Instead, axiological,

historical-chronological, historical-comparative and historical-cultural methods were used to deepen the process of transformation of local vessels and reveal the result. A cross-cultural analysis was used to compare the range of fine ceramics of leading UK manufactories, including Rill's Semi China, Spode, Staffordshire and the works of Glnsk and Zhovkva of the 18th–19th centuries

Results. *It was established that the production of ceramics produced in Glynsk was divided into the following three periods: 1) production of simple pottery ceramics, early variations of earthenware and soft porcelain; 2) mechanization of the enterprise according to new technological trends, expansion of the range of products; 3) after a long pause, the beginning of an active phase of manufacturing thin ceramic objects, the source of inspiration of which was English porcelain-faience. It was found that the last period was significant for the contribution to the general development of fine ceramics of Ukraine and bringing it to the world level.*

Scientific novelty. *The scientific novelty of the article is related to the establishment of the uniqueness of the formation and decoration of thin-walled products of Glynsk against the background of the works of European artistic and industrial centers of the 18th–19th centuries.*

Practical relevance. *The obtained results of the research can deepen modern intelligence on the peculiarities of the development and activity of Ukrainian porcelain-faience enterprises. Determining the design of local fine ceramics, which combined the distinctive features of folk decorative and applied art and the exploitability of prominent sites in England, which makes it possible to highlight the value of the products of Glynsk in the 19th century.*

Key words: *decorative and applied art, fine ceramics, porcelain, earthenware, England, Ukraine, Zhovkva, Glnsk, design, 17th–19th centuries.*

AUTHOR'S NOTE:

Rudenchenko Alla, *Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Decorative Arts and Restoration Faculty of Fine Arts and Design Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine, e-mail: a.rudenchenko@kubg.edu.ua, orcid: 0000-0001-9354-8216*

Prokhorova Nataliia, *Assistant Professor of the Department of Fine Arts Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine, e-mail: n.prokhorova@kubg.edu.ua, orcid: 0000-0001-5983-4809*

Стаття подана до редакції 19.12.2023 р.